

Δημώδης Βυζαντινή Λογοτεχνία

- Τα Πτωχοπροδρομικά Ποιήματα
- Ιπποτικό μυθιστόρημα

Ευάγγελος Β. Τσακνάκης

Φοιτητική Εργασία (ΕΛΠ4770, ΑΠΚΥ)
Αθήνα, 11-2012

Περιεχόμενα:

Α' Μέρος: Τα Πτωχοπροδρομικά Ποιήματα

Εισαγωγή

Οι μεταμορφώσεις του ήρωα-αφηγητή από ποίημα σε ποίημα και τα λογοτεχνικά μέσα οικοδόμησης της σατιρικής του ταυτότητας

Α' Ποίημα

Β' Ποίημα

Γ' Ποίημα

Δ' Ποίημα

Επίλογος

Β' Μέρος: Ιπποτικό μυθιστόρημα

Εισαγωγή

i. Λόγια και λαϊκά στοιχεία στα ιπποτικά μυθιστορήματα

α. Καλλίμαχος και Χρυσορρόη

β. Βέλθανδρος και Χρυσάντζα

γ. Λίβιστρος και Ροδάμνη

ii. Αφηγηματικοί τρόποι του κάθε μυθιστορήματος:

Ομοιότητες και διαφορές

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Α' Μέρος: Τα Πτωχοπροδρομικά Ποιήματα

Εισαγωγή

Τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα προέρχονται από χειρόγραφα του 14^{ου} αι. και αργότερα. Ο ήρωας, ο οποίος είναι κοινός στα τέσσερα ποιήματα, ο Πτωχοπρόδρομος, ικετεύει τον αυτοκράτορα να του παρασχεθεί η όποια βοήθεια. Στο πρώτο ποίημα ζητάει δώρα από το βασιλιά ώστε να εξευμενίσει τη δύστροπη σύζυγό του, στο δεύτερο ποίημα δώρα για να διατηρήσει το νοικοκυριό, στο τρίτο κάποια αμοιβή επειδή είναι σπουδαγμένος φιλόλογος και στο τέταρτο μετάθεση σε άλλο μοναστήρι ως μοναχός.¹

Στην παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε στις μεταμορφώσεις του ήρωα από ποίημα σε ποίημα και στα λογοτεχνικά μέσα με τα οποία οικοδομείται η σατιρική του ταυτότητα.

Οι μεταμορφώσεις του ήρωα-αφηγητή από ποίημα σε ποίημα και τα λογοτεχνικά μέσα οικοδόμησης της σατιρικής του ταυτότητας

Α' Ποίημα

Στο Α' ποίημα, ο ήρωας ζητάει από τον αυτοκράτορα οικονομική και προσωπική συμπαράσταση στα προβλήματά του. Η αφήγηση στρέφεται στην κακιά σύζυγο, η οποία χλευάζει τον Πτωχοπρόδρομο, δηλαδή τον κεντρικό ήρωα και φίλο του αυτοκράτορα, αποκαλώντας τον τεμπέλη και ανοικοκύρευτο. Ο ποιητής διασκεδάζει τον αυτοκράτορα και το ύφος του περνάει από διάφορα επίπεδα. Διακρίνεται η ειρωνική χρήση της γλώσσας, ενώ εμφανής είναι η μετάβαση από το λόγο στο δημώδες ύφος.²

Ο ποιητής – ήρωας αποκαλεί τον αυτοκράτορα «δέσποτα, δέσποτα στεφνφόρε» (Α, 1)³, «λαμπρό ευεργέτη» (Α, 3) και εξαίρει τη χρηστότητα, την υπερφάνεια και τη χάρη του βασιλιά. (Α, 1-14). Στη συνέχεια ο ήρωας αναφέρεται στον εαυτό του και συγκεκριμένα για τα συναισθήματά του που προκύπτουν από τη βία της συζύγου του απέναντί του, καταναλώνοντας εικοσιέξι στίχους (Α, 15-41). Με υπερβολικό τρόπο χρησιμοποιεί λέξεις για να τονίσει το φόβο του από τη μοχθηρή γυναίκα του, πρόβλημα που το παρουσιάζει ως μεγαλύτερο ακόμη και από κάποια σοβαρή ασθένεια, όπως πνευμονία ή καρδιακό πρόβλημα. Τονίζει ακόμη το φόβο του σε περίπτωση που μάθει η γυναίκα του για την ικεσία του στον αυτοκράτορα.

Στους στίχους 42-112, ο ποιητής χρησιμοποιεί τα λόγια της συζύγου του για να εξιστορήσει με περισσότερες λεπτομέρειες τη δύσκολη καθημερινότητά του. Με την τεχνική των αντιθέσεων προβάλλονται οι απαιτήσεις της γυναίκας του και τα παράπονά της, σχετικά με τα ρούχα και τα κοσμήματα που δεν έχει, τονίζοντας και την ανώτερη κοινωνική τάξη από την οποία προερχόταν σε σχέση με τον Πτωχοπρόδρομο. Αναφέρονται, ακόμη, τα προβλήματα του σπιτιού για τα οποία ο ήρωας αδιαφορεί «ούτε καρφίν ηγόρασες ποτέ να εμπήξεις εις σανίδιν» (στιχ. 87), καθώς και την μητριαρχία της οικογένειας «εγώ κρατώ το οσπίτιν σου και την υποταγήν σου» (στιχ. 90). Τέλος, τονίζονται οι ικανότητες της συζύγου, σε παραλληλισμό με την «ανικανότητα» του ήρωα.

Ο αδικημένος Πτωχοπρόδρομος, ικετεύει τον αυτοκράτορα (Α, 113), χρησιμοποιώντας ξανά κολακευτικές, οικείες λέξεις «δέσποτα, δέσποτά μου». Περιγράφει το περιστατικό όταν η γυναίκα του τον έδιωξε από το σπίτι του κλειδώνοντάς τον έξω από αυτό (Α, 123-127) και απευθυνόμενος στον αυτοκράτορα (Α, 128) ως «δέσποτα στεφνφόρε» υπερβάλλει για άλλη μια φορά όταν παρουσιάζει τη

¹ Eideneier (2012), σ. 3.

² Eideneier (2012), σ. 3.

³ Όπου γράμμα σημαίνει το ποίημα και όπου αριθμός τον στίχο.

γυναίκα του ότι είναι ικανή για να τον δειρεί (Α, 163). Υπερβάλλει, ακόμη, όταν, ως μεταμφιεσμένος και φιλοξενούμενος βρίσκεται στην οικία του, το παιδί του έπεσε από ύψος και φαινόταν σαν νεκρό, ο Πτωχοπρόδρομος, αδιαφορώντας, άδραξε την ευκαιρία για να αναζητήσει τροφή στα κρυφά (Α, 206-218), θέλοντας έτσι να τονίσει τη μεγάλη του πείνα. Υπερβάλλει όταν παρουσιάζει τα παιδιά του με ξύλα και με πέτρες να επιτίθενται στον ίδιο, τη στιγμή που ζητούσε λίγη τροφή από το τραπέζι τους. (Α, 253-255). Με γλαφυρές λεπτομέρειες αναφέρεται επακριβώς στα λόγια των πρωταγωνιστών του ποιήματος και η σύζυγός του λυπήθηκε τον φτωχό ζητιάνο, δηλαδή τον μεταμφιεσμένο Πτωχοπρόδρομο, τον δέχτηκε στο τραπέζι και επιτέλους έφαγε (Α, 260-267). Τέλος, απευθυνόμενος ευθέως προς τον αυτοκράτορα, με ικετευτικό και γλοιώδη τρόπο, τον αποκαλεί πάλι «κρατάρχα στεφηνόφωρε» και του ζητάει δώρα ώστε να μην «φονευθεί προ ώρας» και χάσει ο αυτοκράτορας τον «κάλλιστον ευχέτην».

Β΄ Ποίημα

Ο Πτωχοπρόδρομος και σ' αυτό το ποίημα προσφωνεί με ταπεινότητα τον αυτοκράτορα, απαριθμεί λεπτομερώς τα είδη του νοικοκυριού του και τελικά ζητά δώρα από τον αυτοκράτορα επιχειρώντας να αποδείξει την ορθή διαχείριση των όσων απολαμβάνει από τον αυτοκράτορα.⁴

Από την αρχή του ποιήματος, ο ποιητής αποκαλεί τον αυτοκράτορα «Αυθέντα μου, πανσέβαστε», καθώς και «δέσποτα» στη συνέχεια (Β, 1,5). Αυτοπαρουσιάζεται ως «παντάπορος, περιστατημένος» (Β, 2) και εξηγεί τους λόγους για τους οποίους απευθύνει το ποίημα στον αυτοκράτορα. Αναφέρεται στη σωστή διαχείριση των οικονομικών του νοικοκυριού του «Εγώ δε παρεξέκλινα μικρόν εκ της ευθείας» (Β, 15) και τονίζει πως τα υλικά αγαθά που απολαμβάνει από τον αυτοκράτορα δεν επαρκούν για να καλύψει τις ανάγκες του «Αλήθεια, δίδεις με πολλά, πλην αν τα συμψηφίσεις,/ τετράμηνον ου σώζουν με» (Β, 24,25). Εν συνεχεία, ο ποιητής αναλώνεται στην λεπτομερή περιγραφή των ειδών που περιλαμβάνονται στο νοικοκυριό του, καθώς και σε τρόφιμα, προκειμένου να πείσει τον αυτοκράτορα να του χαρίσει περισσότερα δώρα (Β, 30-61). Η αντίθεση εδώ σημειώνεται στα αγαθά που περιγράφει και δεν έχει ο ίδιος. Έπειτα, ζητά ευθέως την ευεργεσία του αυτοκράτορα προκαλώντας τον, σε περίπτωση που κακοδιαχειριστεί τα παρεχόμενα αγαθά, να εμπαιχτεί και να επικριθεί «και αν μ' εύρης χρωμένον κακώς εις ταύτα τα με δίδεις,/ τότε και κατονειδίζε, τότε κατάκρινόν με» (Β, 67-68). Αναφέρει πως όλα τα υλικά που προανέφερε

«πάντα χρήζουσι κατ' έτος εις το οσπίτιν» (Β, 74) για κάθε άνθρωπο.

Τέλος, με θράσος, απαιτεί να του παρασχεθούν είδη όπως «μονόκυθρον παχύν και παστομαγειρείαν,/ να έχει θρύμματα πολλά, να είναι φουσκωμένα,/ και λιπαρόν προβατικόν από το μεσονέφριν» (Β, 104-106) καθώς δεν αρκείται στα βότανα και στις ακρίδες «ακρίδας ου σιτεύομαι ουδ' αγαπώ βοτάνας» (Β, 103). Εκβιάζει ψυχολογικά, μάλιστα, τον αυτοκράτορα, λέγοντάς τον πως αν πεθάνει από την πείνα ο Πτωχοπρόδρομος, ο αυτοκράτορας θα έχει τύψεις και θα στερηθεί τους επαίνους του (Β, 113-114).

Γ΄ Ποίημα

Στην εισαγωγή του τρίτου ποιήματος, ο ήρωας αποκαλεί τον αυτοκράτορα πάλι «δέσποτα στεφηνόφωρε, κράτιστε κοσμοκράτωρ» (Γ, 1-2), ενώ μέχρι και το στίχο 50 τον εγκωμιάζει για να καταλήξει στην ατυχή επιλογή του ίδιου να μάθει γράμματα διότι δεν μπορεί να ζησει (Γ, 51-55). Στη συνέχεια παραθέτει αυτούσια τα λόγια του πατέρα του, που παραδειγματιζόταν από όσους είχαν μάθει γράμματα, στην προσπάθειά να πείσει τον Πτωχοπρόδρομο να τους μιμηθεί (Γ, 57-77). Καταριέται την επιλογή του να γίνει φιλόλογος καθώς πεινάει «διά την πείναν την πολλήν και την στενοχωρίαν,/ υβρίζω τα γραμματικά, λέγω μετά δακρύων/ ανάθεμα τα γράμματα, Χριστέ, και όπου τα θέλει» (Γ, 83-85).

Με την ίδια τεχνική των αντιθέσεων, αναφέρεται στα τρόφιμα που δεν έχει ο ίδιος στο συρτάρι του θυμίζοντας το προηγούμενο ποίημα που λεπτομερώς περιγράφει τα τρόφιμα και τα είδη νοικοκυριού «να άνοιγα το ημάριν μου, να το ηύρισκα γεμάτον,/ ψωμίν, κρασίν πληθυντικόν και θυννομαγειρίαν/ και παλαμιδοκόμματα και τσίρους και σκπουμπρία» (Γ, 92-94). Στους στίχους 105-106 υπερβάλλοντας αναφέρει ότι λιποθυμά και λιγοψυχά από τη μεγάλη του πείνα. Εξηγεί στη συνέχεια ότι τα χειρωνακτικά επαγγέλματα δεν του ταιριάζουν, πάλι με υπερβολικό τρόπο, όταν προσπάθησε να επισκευάσει τα υποδήματά του και τρυπήθηκε στο χέρι του από τη βελόνα «ως τύμπανον εγένετο καλλίστου τυμπανάρη» Σε εξήντα στίχους, μέχρι το στίχο 216, αναλώνεται στην περιγραφή χειρωνακτικών επαγγελμάτων που αδυνατεί ο ίδιος να εξασκήσει.

Ο ποιητής αναφέρεται στον αυτοκράτορα ως εξής: «Ελπίζω εις το κράτος σου, ίνα με ελεήσεις,/ και πάλιν εκκλησιαστικός διάκονος να γένω» (Γ, 218-219). Φαίνεται δε ότι ο ποιητής βρίσκεται μέσα σε μοναστήρι⁵ αλλά και εξασφαλίζει ένα συνδετικό κρίκο με το επόμενο ποίημα.

⁴ Eideneier (2012), σ. 7.

⁵ Eideneier (2012), σ. 9.

Αποκαλεί τον αυτοκράτορα «κοσμοκράτορ μου, κρατάρχα βασιλεύ τεσσάρων γης κλιμάτων» (Γ, 226,236) και πριν από την ικεσία του για να τον ελεήσει, αναφέρεται σε ένα περιστατικό που σχετίζεται με την έλλειψη τροφής τους και στην άδικη κατηγορία που του απηύθυναν ότι έφαγε το εκλεκτό κρέας με δόλιο τρόπο. Αυτοαναφέρεται ως παπάς. (Γ, 260-273) και στον αυτοκράτορα απευθύνεται ικετευτικά επικαλούμενος τέσσερις αγίους της χριστιανικής εκκλησίας σε αντιπαραβολή με το δικό του βίο (Γ, 274-291).

Δ΄ Ποίημα

Στο τελευταίο ποίημα ο ήρωας αυτοπαρουσιάζεται ως «αγράμματος και νέος ρακενδύτης,/ και μοναχός των ευτελών και κατευτελισμένων (Δ, 25-26). Παρουσιάζει τα παθήματά του στο μοναστήρι της Κωνσταντινούπολης όπου υπηρετεί από τους δύο ηγούμενους που προϊστανται.⁶ Το Δ΄ ποίημα αφορά τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων που σχετίζονται με διοικητικές δομές της αυτοκρατορίας, διότι, προφανώς, τα μοναστήρια εντάσσονταν σ' αυτές τις δομές. Έτσι, ο Πτωχοπρόδρομος από τον οικιακό βίο περνά στο μοναστηριακό, στον οποίο ο αυτοκράτορας είχε αμεσότερη δικαιοδοσία. Με τον τρόπο αυτό ο ήρωας εντάσσεται περισσότερο στην προστασία του αυτοκράτορα και έρχεται πιο κοντά σε αυτόν.

Ήδη, από τον πρώτο στίχο αποκαλεί τον αυτοκράτορα «δέσποτα», όπως και σε πολλά σημεία ακόμη του ποιήματος, βλ. στίχους: 8, 36, 39, 130, 268, 281, 323, 427, 530, 533, 607, 618, 660, 664. Ως «δέσποτα στεφηφόρε» θα τον αποκαλέσει στο στίχο 18 και 650. Η έκφραση αυτή αποτελεί το συνδετικό κρίκο για τα πτωχοπρόδρομικά ποιήματα. Από τους στίχους 38 και για ενενήντα ένα στίχους ο ήρωας περιγράφει με πολλές λεπτομέρειες στον αυτοκράτορα την άδικη συμπεριφορά των δύο ηγουμένων απέναντί του, τονίζοντας τις αντιθέσεις μεταξύ αυτού και των προϊσταμένων του. Όπως στα προηγούμενα ποιήματα, συναντώνται σημεία υπερβολής όπως η κατάσταση στην οποία ο Πτωχοπρόδρομος φθάνει πολλές φορές κινδυνεύοντας να πεθάνει από την πείνα «και παραυτίκα πιάνει με το ρίγος και αποθνήσκω» (Δ, 135).

Αναφέρεται με γλαφυρό τρόπο στα φαγητά που απολαμβάνουν οι δύο ηγούμενοι και στην αδικία που βιώνει ο ίδιος, καθώς σ' αυτόν δεν δίνεται η δυνατότητα να απολαύσει ούτε το ελάχιστο «και συναγρίδα πεπανή, θεέ μου, μαγειρία!/ Και να έφαγα τα θρύμματα και να έπια το ζωμίν των» (179-180). Εκείνοι τρώνε κάθε εκλεκτό έδεσμα, ενώ ο Πτωχοπρόδρομος τρέφεται με κρεμμύδι και νερό⁷ (Δ,

160-232). Με δόση υπερβολής και με παράθεση πολλών λεπτομερειών παρουσιάζει την πείνα που τον διακατέχει όσο διατελεί ως μοναχός στο μοναστήρι (Δ, 285-316), εν αντιθέσει με τις τροφές που απολαμβάνουν οι άλλοι και όχι ίδιος (Δ, 317-337, 358-428)

Από το στίχο 429 μέχρι το τέλος του ποιήματος, ο ποιητής περνά στην πιο λόγια γλώσσα., ειδικά όταν δεν παραθέτει αυτούσιους τους διαλόγους μεταξύ των πρωταγωνιστών του ποιήματος «Ου γαρ ισχύσει το λοιπόν αλήθεια τοσούτον,/ ώσπερ το ψεύδος δύναται παρεκβαλείν της πόρτας» (431-432). Στο τέλος δε του ποιήματος (Δ, 650-615), σε δεκαπέντε στίχους περιορίζεται η ικεσία του Πτωχοπρόδρομου στον αυτοκράτορα ώστε να του δωρίσει τρόφιμα «Ψωμίν ζητώ τω κράτει σου ολίγον κομματίσιν» (Δ, 652), καθώς και να επέμβει για να κερδίσει την ελευθερία από τους προϊσταμένους του «Και δίδου μοι την άπασαν αυτών ελευθερίαν» (663).

Επίλογος

Στα τέσσερα Πτωχοπρόδρομικά ποιήματα, ο πεινασμένος ήρωας ικετεύει τον αυτοκράτορα για βοήθεια. Σε όλα τα ποιήματα τον αποκαλεί «δέσποτα» μαζί με άλλα κολακευτικά επίθετα όπως «κοσμοκράτορα, κρατάρχα» κλπ. Οι αντιθέσεις και οι υπερβολές, επίσης, συναντώνται σε όλα τα ποιήματα. Αρχικά, ο πεινασμένος Πτωχοπρόδρομος που υποφέρει από τη δύστροπη σύζυγό του ζητάει δώρα για να την εξευμενίσει αλλά και να επιβιώσει καθώς κινδυνεύει η ζωή του από την κακιά σύζυγο. Περιγράφει με υπερβολικές λεπτομέρειες και αντιθέσεις τα πάθη του και την τακτική αυτή, της λεπτομερής περιγραφής, θα διατηρήσει και στα επόμενα ποιήματα. Στη συνέχεια, στο δεύτερο ποίημα, παρουσιάζεται ως πεινασμένος αρχηγός της οικογένειας που δεν του αρκούν τα υλικά αγαθά για να ζήσει. Στο τρίτο ποίημα, ο Πτωχοπρόδρομος έχει μεταμορφωθεί από λανθασμένη επιλογή σε πεινασμένο φιλόλογο, ανίκανο να ασκήσει άλλο επάγγελμα. Στο τέταρτο ποίημα, η σατιρική ταυτότητα του ήρωα ολοκληρώνεται ως αγράμματος καλόγερος που υποφέρει από την πείνα και την κακή μεταχείριση των δύο ηγουμένων. Για την ουσία του ζητούμενου, δηλαδή για το λόγο που ο ήρωας ικετεύει, ο ποιητής αρκείται στην παράθεση λίγων στίχων στο τέλος κάθε ποιήματος, πάντοτε ικετευτικά, κολακευτικά, και μερικές φορές απειλητικά.

Βιβλιογραφία

Κείμενα που χρησιμοποιήθηκαν για την εργασία

Eideneier, H. 2012. *Πτωχοπρόδρομος. Κρητική έκδοση με σχέδια του Αλέκου Φασιανού*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

⁶ Eideneier (2012), σ. 10.

⁷ Eideneier (2012), σ. 10.

Β' Μέρος: Ιπποτικό μυθιστόρημα

Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη θα εξετάσουμε τρία έμμετρα ιπποτικά μυθιστορήματα: *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*, *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα* και *Λίβιστρος και Ροδάμνη*. Μέσα από τη μελέτη συγκεκριμένου αριθμού στίχων, θα εστιάσουμε στα λόγια και στα λαϊκά στοιχεία ξεχωριστά για το κάθε μυθιστόρημα, ενώ θα τονίσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές στον τρόπο αφήγησης κάθε έργου.

ι. Λόγια και λαϊκά στοιχεία στα ιπποτικά μυθιστορήματα

α. Καλλίμαχος και Χρυσορρόη

Το μυθιστόρημα αποτελείται από 2.607 δεκαπεντασύλλαβους στίχους χωρίς ομοιοκαταληξία, σώθηκε σε ένα χειρόγραφο και ανήκει μάλλον στο 16^ο αιώνα.⁸ Αφορά την ερωτική ιστορία των δύο ηρώων με το κλασικό μοτίβο του έρωτα, του αποχωρισμού και της επανασύνδεσης.

Στους στίχους 415-500 που εξετάζουμε εντοπίζονται τόσο λόγια όσο και λαϊκά στοιχεία. Ο ποιητής αφηγείται το κελί του δράκου χρησιμοποιώντας επίθετα όπως «ολόχρυσον, ολοχρυσομαργάρωτον, κατάχρυσον» και γενικότερα παρόμοιες λέξεις ώστε να περιγράψει το δωμάτιο στο οποίο βρισκόταν φυλακισμένη η Χρυσορρόη. Βέβαια, το τέχνασμα αυτό συνδέει και το όνομα της ηρωίδας με τον διάκοσμο του δωματίου. Μέχρι και το στίχο 438, ο ποιητής περιγράφει τη διακόσμηση του δωματίου με λόγιο ύφος, αφού δεν αναλώνεται σε παραμυθικά στοιχεία όπως θα συμβεί στη συνέχεια.

Από το 438 «Άρξεται το οδυνηρόν» μέχρι και το στίχο 447, κυριαρχεί το συναίσθημα «Αλλ' είχεν λύπην ουρανός, είχε πολλήν πικρίαν,/ είχε πολύν τον στεναγμόν και τας αγανακτήσας» (443-444) και υπεισέρχεται σιγά-σιγά στο λαϊκότερο στοιχείο. Στο δωμάτιο, που εισήλθε ο Καλλίμαχος, η κόρη «εκ των τριχών εκρέματο» (453,455) και ο νέος εντυπωσιάστηκε από το κάλλος της, το οποίο περιγράφεται τη στιγμή που ερωτεύεται ο ένας τον άλλον. Στη συνέχεια από το στίχο 472 η Χρυσορρόη απευθύνεται στον Καλλίμαχο αντιμετωπίζοντάς τον αρχικά σαν μία ψευδαίσθησή της «Ει δ' ίσως είσαι φάντασμα ανθρώπου φύσιν έχον» (474), μέχρι να του αναφέρει πως έρχεται ο δράκος και πρέπει να κρυφτεί για να μην τον κατασπαράξει «Έρχεται, τώρα τι στέκει; Έρχεται, τώρα φεύγε,/ κρύβησαι. Δράκος την ισχύν, ανθρωποφάγου ρίγμα» (491-492). Έτσι, το στοιχείο του δράκου που είχε κρεμασμένη την κόρη σε

ένα δωμάτιο είναι ένα κατ' εξοχήν παραμυθικό στοιχείο και εντάσσεται στα λαϊκά στοιχεία του μυθιστορήματος.

β. Βέλθανδρος και Χρυσάντζα

Το μυθιστόρημα *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*, όπως και το προηγούμενο σώθηκε σε ένα μόνο αντίγραφο, σε 1.348 στίχους. Χρονολογείται δε το νωρίτερο στον 16^ο αιώνα.⁹ Στους στίχους 486-554 που εξετάζουμε ο ήρωας έχει συναντήσει το βασιλιά Έρωτα προκειμένου να του διηγηθεί τη μοίρα του.

Ο «Έρωτας εις ήλθε προς αυτόν αεροπεροδρόμος» (486) και ο Βέλθανδρος «Ανέβη του ηλιακού και προς τον θρόνον είδε/ το πώς απέσω κάθητο ο βασιλευς Ερώτων» (491-492). Πρόκειται καθαρά για λαϊκό μοτίβο όπου κυριαρχεί το φανταστικό στοιχείο. Στο διάλογο που ακολουθεί μεταξύ του Έρωτα και του ήρωα διαπιστώνονται λόγια στοιχεία καθώς η συζήτησή τους περιορίζεται σε λογικά επιχειρήματα βάσει των οποίων ο Βέλθανδρος έφυγε από το πατρικό του (497-523). Βέβαια, το λαϊκό στοιχείο διατηρείται στον Έρωτα όταν, στη σφαίρα του φανταστικού, ζητάει από τον ήρωα να του αφηγηθεί την ιστορία του με τον εξής τρόπο: «συντομ' ανάστα, λάλοι μοι και αφηγήσου μέ τα./ Και παρευθίς από της γης ο Βέλθανδρος ανέστη» (501-502). Ο Έρωτας, ακόμη, θα παρουσιάσει σαράντα γυναίκες στον ήρωα προκειμένου ο τελευταίος να επιλέξει αυτή που θα του αρέσει. Ο αριθμός σαράντα, μέχρι τις μέρες μας, έχει ιδιαίτερη σημασία σε σχέση με τη χριστιανική πίστη. Τέλος με μαγικό τρόπο, ο οποίος εντάσσεται στο λαϊκό στοιχείο, «Ευθύς απεχωρίσθησαν οι πάντες απ' εκείνον,/ επέμεινεν ο Βέλθανδρος μόνος, μεμονωμένος» (545-546), ο ήρωας βρέθηκε μόνος με τις σαράντα προς επιλογή γυναίκες.

γ. Λίβιστρος και Ροδάμνη

Το μυθιστόρημα του Λίβιστρος και της Ροδάμνης αποτελείται περίπου από 4.000 ανομοιοκατάληκτους

⁸ Beck (1998), σ.σ. 194-5.

⁹ Beck (1998), σ. 197.

στίχους και η δομή του είναι περίπλοκη.¹⁰ Κατά τον Π. Αγαπητό το μυθιστόρημα αυτό γράφτηκε στα μέσα του 13^{ου} αιώνα.¹¹ Από τους εξεταζόμενους στίχους, προκύπτει το λόγιο ύφος που χρησιμοποιεί ο ποιητής στην εισαγωγή για να περιγράψει την υπόθεση που θα αφηγηθεί (1-26). Στη συνέχεια η αφήγηση μετατοπίζεται στον Κλειτοβό με την ίδια λόγια γλώσσα, ο οποίος φέρεται ως αφηγητής της ιστορίας (27-69). Στη συνέχεια, ο ποιητής παραθέτει την απάντηση του Κλειτοβού στον Λιβύστρο, επισημαίνοντας το δημώδη λόγο: «Ξένε, γνώριζε, λέγει ο δημώδης λόγος,/ ότι κάλλιον είναι εις οδόν αδελφός ή μητέρα» (79-80). Στην απάντηση του Λιβίστρου (85-100) ο λόγος είναι πάλι λαϊκός, καταδεικνύοντας ότι στις αυτούσιες παραθέσεις των διαλόγων επικρατεί το δημώδες ύφος, σε αντίθεση με την περιγραφή των εκάστοτε καταστάσεων από τον ποιητή.

Ο Λιβίστρος αφηγείται στον Κλειτοβό τον μεγάλο έρωτά του για την Ροδάμνη και παρομοιάζει την αγάπη του με αυτή των πουλιών. Εξάλλου, ο έρωτας που αποτελεί κλασικό μοτίβο των μυθιστορημάτων, ως λαϊκό στοιχείο αποσκοπούσε στην τέρψη των αναγνωστών. Για να περιγράψει τα συναισθήματά του, ο ήρωας αναφέρει το μυστήριο που είδε όταν σκότωσε ένα αρσενικό τριγώνι : «Και είδα μυστήριον φοβερόν εις τα τριγωνοπούλια/ άμα το πέσειν εις την γην εκείνο το φονεύθη,/ το άλλον εις ύψος έδωκεν, ανέβη εις τα νέφη,/ χαμνίζει απέκει το ππερόνεκ το ύψος τοσούτον,/ και πίπτει εις το ταίριν του και εκείνο φονευμένον» (132-136). Το μυστήριο αυτό, λοιπόν, αποτελεί ένα λαϊκό στοιχείο του μυθιστορήματος, καθώς παρουσιάζονται τα πουλιά το ίδιο ερωτευμένα με τους ανθρώπους με την ιδιότητα, μάλιστα, να λαμβάνουν και αποφάσεις για τη ζωή τους. Στο τέλος, του εξεταζόμενου αποσπάσματος ο φερόμενος αφηγητής, Κλειτοβος, άμεσα απευθυνόμενος στον αναγνώστη επιστρέφει στο λόγιο ύφος της γλώσσας που χρησιμοποιεί (178-189).

ii. Αφηγηματικοί τρόποι του κάθε μυθιστορήματος: Ομοιότητες και διαφορές

Τα τρία μυθιστορήματα περιλαμβάνουν το κοινό και βασικό θέμα του έρωτα και οι χιλιάδες στίχοι από τους οποίους αποτελούνται είναι ανομοιοκατάληκτοι. Τους τίτλους των μυθιστορημάτων αποτελούν τα ονόματα των πρωταγωνιστών. Στα δύο πρώτα ο ποιητής αφηγείται την ιστορία του ζευγαριού, ενώ στο τρίτο η ιστορία εκτυλίσσεται μέσα από την αφήγηση του Κλειτόβου, ο οποίος μάλιστα εμπλέκεται και στο θέμα του ποιήματος. Σε όλα τα μυθιστορήματα, με δημώδες ύφος, παρεμβάλλονται αυτούσιοι οι διάλογοι των ηρώων στο ά ενικό πρόσωπο, συμβάλλοντας στην

εξέλιξη της υπόθεσης. Στο πρώτο μυθιστόρημα είναι εντονότερο το παραμυθικό στοιχείο, το οποίο εξασθενεί στο δεύτερο και ακόμη περισσότερο στο τρίτο. Τα ονόματα ακόμη των δύο πρώτων ηρωίδων περιέχουν το ά συνθετικό του «χρυσού»: Χρυσορρόη και Χρυσάντζα, το οποίο συνδέεται ποικιλοτρόπως με το παραμυθένιο στοιχείο της διήγησης.

Επίλογος

Τόσο τα λαϊκά όσο και τα λόγια στοιχεία απαντώνται και στα τρία μυθιστορήματα που εξετάσαμε. Στο *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη* είναι εντονότερο το λαϊκό στοιχείο καθώς παρουσιάζονται στοιχεία των παραμυθιών. Στο *Βέναδρος και Χρυσάντζα* επικρατεί περισσότερο το μυθολογικό στοιχείο, στην ίδια όμως σφαίρα του φανταστικού. Στο τρίτο απόσπασμα του μυθιστορήματος, *Λίβυθρος και Ροδάμνη*, εντοπίζεται το φανταστικό στοιχείο στον έρωτα των πουλιών. Τα στοιχεία αυτά, λοιπόν, εντάσσονται στα λαϊκά στοιχεία, ενώ τα λόγια, που εστιάζονται τόσο στο ύφος όσο και στο θέμα της αφήγησης, δεν λείπουν από κανένα ποίημα.

Βιβλιογραφία

Κείμενα που χρησιμοποιήθηκαν για την εργασία

Σταυρακοπούλου Σ. 2005. Αθήνη, Σ., Δανιήλ, Χ, Κακλαμάνης, Σ. *Νεοελληνική Φιλολογία από τις απαρχές ως τον 18ο αιώνα: Όψεις της Νεοελληνικής Γραμματείας (από τις απαρχές ως την ίδρυση του ελληνικού κράτους)*. Ανθολόγιο *Κειμένων*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία

Αγαπητός, Π. 2006. *Αφήγησις Λυβίστρου και Ροδάμνης. Κρητική Έκδοση της διασκευής α΄*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Beck, H-G. 1998. *Ιστορία της Βυζαντινής Δημώδους Λογοτεχνίας*, μτφρ. Eideneier, N. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

¹⁰ Αγαπητός (2006), σ. 66.

¹¹ Beck (1998), σ.σ. 194-5.